

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту

Завідувач кафедру

«18» листопада 2024

Кваліфікаційна робота магістра

“СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ СІМЕЙ БІЖЕНЦІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ЗА КОРДОНОМ”

Виконавець: здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
II курсу, групи М23СРз
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 “Соціальна робота”
Освітньо-професійна програма:
«Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація»

Олена КОРЖ

Керівник: к.пед.н., доцент **Петровська К.В.**

Рецензент: к.пед.н., доцент **Старинська О.В.**

Запоріжжя – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ІНТЕГРАТИВНІ ТА АДАПТИВНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ	7
1.1. Трагування поняття адаптації та інтеграції в працях науковців ...	7
1.2. Соціально-психологічні аспекти та чинники інтеграції українців в Німеччині.....	12
1.3. Особливості адаптації та інтеграції сімей біженців, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном.....	22
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ	28
2.1. Дослідження рівня адаптованості та інтеграції українських біженців, які перебувають за кордоном.....	28
2.2. Практичні рекомендації для покращення адаптаційного та інтеграційного процесу у біженців з України в Німеччині.....	35
Висновки до другого розділу	42
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	46
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

В наш час, коли часто трапляються війни та природні катастрофи, багато людей вимушені залишати свої домівки і шукати безпечне місце для життя за кордоном. У контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, значна кількість українців із числа цивільного населення зіткнулася з усіма наслідками воєнного життя. Багато з тих, хто постраждав, змушені були залишити свої домівки і втратити зв'язок із членами родини. Громадяни України стали свідками численних випадків загибелі, страждань та катувань, а також руйнування інфраструктури міст і селищ. Ці важкі події мали деструктивний вплив на психічне і фізичне здоров'я великої кількості людей, впливаючи не лише на їхнє теперішнє життя, але й на якість їхнього майбутнього, можливість виживати в умовах невизначеності та задовольняти базові людські потреби.

Збройні конфлікти завдають значної шкоди перш за все здоров'ю людей, як фізично, так і психологічно. Тому важливим аспектом боротьби з агресором є реабілітація тих, хто постраждав, особливо серед мирного населення. Однак, збройна агресія Росії в Україні продовжує щодня поглиблювати соціально-психологічні проблеми серед цивільного населення. Наразі зростає потреба в кваліфікованій професійній діяльності соціальних працівників, які змушені в умовах екстремальних обставин та у прискореному режимі надавати допомогу великій кількості людей з категорії цивільного населення в питаннях їхньої соціально-психологічної реабілітації.

В Україні питання реабілітації цивільних осіб стало актуальним ще до лютого 2022 року, оскільки бойові дії в окремих регіонах тривають з 2014 року. Тож з того часу є багато постраждалих від агресії ворога, внутрішньо переміщених осіб і тих, хто постраждав на тимчасово окупованих територіях.

Сьогодні до групи постраждалих додалися біженці, які втекли від бойових дій за межі України. Стрес і пережитий досвід залишаються з людиною на тривалий час, і, попри зміну місця проживання, певні аспекти цього пережитого можуть впливати на життя вже в безпечному та стабільному середовищі. Особи, які пережили військове вторгнення та потрясіння, є вразливими, особливо в нових умовах, куди вони переїжджають, мігруючи за кордон. Для них усе нове і незрозуміле – мова, культура, соціальне оточення, правила, поняття, традиції. Люди, які пережили військові дії, часто важко адаптуються до цих змін і можуть зіткнутися з різними ризиками, що виникають у новій країні.

Особливо травматично переживають всі ці процеси адаптації та інтеграції родини, які виховують дітей та молодь з особливостями розвитку та різними формами інвалідності. Це особлива група, яка за станом здоров'я потребує значної соціально-психологічної підтримки. Вони стикнулися з проблемами переміщення в іншу країну, відсутністю звичних соціальних послуг, медичних послуг, втратою близького оточення, бюрократія (складність підтвердження інвалідності дітей). А це потягнуло за собою знов травматичний досвід родини в сприйнятті інвалідності та особливостей своєї дитини, в уточненні/підтвердженні діагнозу, психологічний, фізичний та емоційний стрес.

Теоретичною та методологічною основою цього дослідження є наукові роботи американських дослідників Х. Перлмана, С. Бріара та Р. Міллера, присвячені структурі і функціонуванню індивідуальності клієнта, а також збереженню його соціальних ролей і статусу в умовах травм, пов'язаних із війною.

Питання адаптації та інтеграції розглядалися в роботах українських вчених В. Гриценко, Л. Орбан-Лемрик, М. Пірен, В. Павленко, Т. Стефаненко, Л. Шайгерової, М. Шульги, В. Гриценкота ін.; зарубіжних науковців, а саме: Дж. Беррі, І. Бабікер, Р. Лінтон, Дж. Марсія, К. Оберг,

М. Мід та інші. Так, В. Константинов виділяв процес адаптації як змінну умов життя, визначає цей процес як перебудову психологічних якостей поведінки, діяльності суб'єкта адаптації у відповідь на вимоги соціального середовища та його зміни в результаті повноцінної взаємної діяльності [32].

Однак, незважаючи на достатню кількість наукових доробок означеної проблематики, аналіз джерельної бази наукових досліджень дозволив зробити висновок, що питання адаптації та інтеграції родин, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном є мало вивченим. Це призвело до вибору теми магістерського дослідження **“Соціально-психологічні аспекти адаптації та інтеграції сімей біженців, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном”**.

Об'єкт дослідження – процес адаптації та інтеграції біженців за кордоном.

Предмет дослідження – умови покращення процесу соціально-психологічної адаптації та інтеграції сімей біженців, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном.

Мета дослідження – виявити соціально-психологічні аспекти адаптації та інтеграції українських біженців за кордоном, які виховують дітей з особливостями розвитку та дати актуальні практичні рекомендації для покращення цього процесу.

Відповідно до проблеми, об'єкта, предмета і мети дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз підходів до розуміння адаптаційного та інтеграційного процесу.
2. Проаналізувати чинники, які впливають на адаптаційний та інтеграційний процес українських біженців.
3. Визначити особливості адаптації та інтеграції сімей біженців, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном.

4. Дослідити рівень адаптованості та інтеграції українців, які перебувають за кордоном.

5. Надати практичні рекомендації для покращення адаптаційного та інтеграційного процесу у біженців з України в Німеччині.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс різноманітних **методів дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної літератури, синтез, систематизація, абстрагування з метою обґрунтування та уточнення базових понять дослідження та дослідження культурних, фінансових, історичних, мовних, соціальних чинників, які впливають на інтеграційний та адаптаційний рівні;

– *емпіричні*: анкетування, для кращого розуміння інтеграційних та адаптаційних аспектів українських мігрантів в сучасних реаліях;

– *статистичні*: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальної роботи.

Структура магістерської роботи: Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок, із них основного тексту – 45 сторінок.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі запропоновано шляхи розв'язання проблеми виявлення соціально-психологічних аспектів адаптації та інтеграції сімей біженців, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном. Це знайшло своє відображення у її теоретико-методичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій для покращення адаптаційного та інтеграційного процесу у біженців з України в Німеччині. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань, що є підставою для таких висновків:

1. Здійснено теоретико-методичний аналіз наукових праць, які дотичні до наукової проблеми. На підставі аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що адаптація є початковим етапом і більш короткостроковим процесом, спрямованим на комфортне пристосування, а інтеграція вимагає тривалішого залучення і глибшого рівня участі мігрантів у приймаючому суспільстві.

2. В результаті аналізу різних аспектів та чинників інтеграції та адаптації українців у Німеччині: культурні, фінансові, історичні, мовні, психологічні, соціальні та медичні ми дійшли висновку, що загалом, адаптація українців в Німеччині відбувається досить ефективно, якщо не враховувати мовні бар'єри. Німці в цілому ставляться до українців позитивно, надаючи фінансову, психологічну та інші види підтримки для покращення адаптації мігрантів.

3. Аналіз особливостей адаптації та інтеграції сімей біженців, які виховують дітей з особливостями розвитку за кордоном говорить про те, що сім'ї з дітьми з особливими потребами часто зіштовхуються з додатковим стресом, пов'язаним не лише з фізичними чи психологічними труднощами дитини, але й з пошуком та організацією належної допомоги, що може вимагати значних зусиль і часу. Успішна інтеграція таких сімей вимагає створення

комплексної системи підтримки, яка включала б не лише матеріальну допомогу, але й психологічну, соціальну і медичну підтримку.

4. Було з'ясовано, що роль приймаючих громад у цьому процесі є вирішальною, адже їхнє ставлення та готовність до співпраці можуть значно полегшити процес інтеграції, сприяючи створенню інклюзивного середовища для дітей з особливими потребами та їхніх сімей.

5. Результати комплексного дослідження серед мігрантів у Німеччині показали, що найбільшими труднощами є інша культура, мова та суспільство. Це свідчить про необхідність індивідуального підходу та виділення ресурсів з боку приймаючих країн, особливо в цих сферах. Найбільшу частку серед мігрантів складають жінки та діти – близько 85% опитаних. Мігранти в Німеччині частіше висловлюють бажання залишитися в країні назавжди. Дослідження показало наявність адаптаційних можливостей та травм, пов'язаних з ПТСР. Мігранти в Німеччині виявляють високий рівень адаптації. Однак спостерігається тенденція до звинувачення навколишнього світу у становищі, а також небажання контролювати своє життя, з покладанням надмірної надії на зовнішні фактори та обставини. Важливо розуміти, що адаптація та інтеграція є двосторонніми процесами, тому необхідно працювати з подібними психологічними аспектами, щоб допомогти не тільки українським мігрантам, а й підвищити рівень безпеки приймаючої країни.

6. З'ясовано, що інтеграція та адаптація – це двосторонній процес, тому важливо, щоб як соціальні служби, так і мігранти активно працювали над цим процесом. На нашу думку розроблені практичні рекомендації щодо надання психологічної допомоги як українським мігрантам, так і соціальним службам приймаючих країн сприятиме більш ефективній адаптації та інтеграції українських мігрантів у суспільство країни перебування. Психологічна реабілітація є одним із ключових аспектів для підвищення ефективності інтеграції новоприбулих мігрантів, і запропоновані методики та рекомендації можуть значно допомогти в досягненні цієї мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. BMC Part of Springer Nature. Mental health outcomes and quality of life of Ukrainian refugees in Germany. URL: <https://hqlo.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12955-023-02101-5> (дата звернення: 04.06.2024).
2. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF). (2023). Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland – Eine Kurzstudie. [Електронний ресурс]. URL: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/kurzstudie-uk-gefluechtete-uebersichtsseite-ukr.pdf?__blob=publicationFile&v=5 (Дата звернення: 20 вересня 2024 року).
3. CEDEFOP. Cedefop.europa.eu. Italy: integration of Ukrainian refugees in VET and the labour market. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/italy-integration-ukrainian-refugees-vet-and-labour-market> (Дата звернення: 25 вересня 2024 року).
4. CEDEFOP. Cedepof.europa.eu. Bulgaria: integration of Ukrainian refugees in VET and the labour market. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/bulgaria-integration-ukrainian-refugees-vet-and-labour-market> (дата звернення: 04.06.2024).
5. Cedos. Cedos.org.ua. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022) URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-cherhvnya-2022/> (дата звернення: 04.06.2024).
6. euaa.europa.eu. Information on temporary protection in Germany. URL: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/2022-06/Booklet_Germany_EN.pdf (дата звернення: 04.06.2024).
7. European Comission. EU4Health projects to provide mental health support to Ukrainian refugees. URL: https://hadea.ec.europa.eu/news/eu4health-projects-provide-mental-health-support-ukrainian-refugees-2022-12-21_en

8. Federal Foreign Office. We stand together with Ukraine: Foreign Minister Baerbock travels to Warsaw. Foreign & European Policy. Official website. Retrieved 6 Oct 2022, from URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/polen-node/-/2555748> (дата звернення: 04.06.2024).

9. Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland. Bib.bund.de. URL: <https://www.bib.bund.de/DE/Forschung/Migration/Projekte/gefluechtete-aus-der-ukraine-in-deutschland.html> (дата звернення: 04.06.2024).

10. Global Data Institute Displacement Tracking Matrix: Базова оцінка території зареєстрованих впо, україна – тур 22, березень 2023 року URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/Public_DTM%20Ukraine_Baseline_Round_22_UKR.pdf (дата звернення: 04.06.2024).

11. GLOBSEC. Globsec.org. Overcoming the language barrier for Ukrainian refugees. Roman Vlasenko. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/overcoming-language-barrier-ukrainian-refugees> (дата звернення: 04.06.2024).

12. Gov.pol. Amendment to the law on assistance to Ukrainian citizens in connection with the armed conflict on the territory of the country. URL: <https://www.gov.pl/web/udsc-en/the-law-on-assistance-to-ukrainian-citizens-in-connection-with-the-armed-conflict-on-the-territory-of-the-country-has-entered-into-force> (дата звернення: 04.06.2024).

13. Impact of the Russian Invasion on Mental Health of Adolescents in Ukraine. Olga Osokina, Sanju Silwal, Tatiana Bohdanova, Matthew Hodes, Andre Sourander, Norbert Skokauskas. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890856722018913> (дата звернення: 04.06.2024).

14. infomigrants.net. Germany agrees €2 billion in financial support for Ukrainian refugees. URL: <https://www.infomigrants.net/en/post/39740/germany->

agrees-%E2%82%AC2-billion-in-financial-support-for-ukrainian-refugees (дата звернення: 04.06.2023).

15. IOM UN MIGRATION. IOM GERMANY: UKRAINE RESPONSE. URL: <https://germany.iom.int/iom-germany-ukraine-response> (дата звернення: 04.06.2024).

16. Мара Маруї Помос.pl. URL: <https://mapujpomoc.pl/organizacje/mara/> (дата звернення: 04.06.2024).

17. MAPUJ Pomoc.Pl. Employment of Ukrainian refugees. URL: <https://mapujpomoc.pl/en/employment-of-ukrainian-refugees/> (дата звернення: 04.06.2023).

18. Peconga EK, Høgh Thøgersen M. Post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adult Syrian refugees: what do we know? Scand J Public Health. 2020;48(7):677–87. URL: <https://doi.org/10.1177/1403494819882137>. (дата звернення: 04.06.2024).

19. Psychological support for refugees. URL: <https://mapujpomoc.pl/en/psychological-support-for-refugees/> (дата звернення: 04.06.2024).

20. Psychotraumatology of the war in Ukraine: The question of the psychological care of victims who are refugees or who remain in Ukraine, Jean-Pierre Bouchard, Nancy Stiegler, Anita Padmanabhanunni, Tyrone B. Pretorius URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0003448722001214> (дата звернення: 04.06.2024).

21. SageJournals - War Psychiatry: Identifying and Managing the Neuropsychiatric Consequences of Armed Conflicts. Nityanad Jain, Sakshi Prasad, Aigars Reinis. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/21501319221106625> (дата звернення: 04.06.2024).

22. Scoglio AAJ, Salhi C. Violence exposure and mental health among resettled refugees: a systematic review. Trauma Violence Abuse.

2021;22(5):1192–208. URL: <https://doi.org/10.1177/1524838020915584>. (дата звернення: 04.06.2024).

23. Statista. Gesamtzahl der offiziell gezählten Kriegsflüchtlinge aus der Ukraine in Deutschland bis Ende April 2022. Retrieved from 2022. URL: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1294820/umfrage/kriegsfluechtlinge-aus-der-ukraine-in-deutschland/#professional> (дата звернення: 04.06.2024).

24. The Mental Health of Internally Displaced People and the General Population in Ukraine, Irina Kuznetsova, Oksana Mikheieva, Jon Catling, John Round, Svitlana Babenko URL: https://www.researchgate.net/publication/331703577_The_Mental_Health_of_IDPs_and_the_general_population_in_Ukraine (дата звернення: 04.06.2024).

25. VisitUkraine. How to extend temporary protection in Italy: detailed instructions for Ukrainians. URL: <https://visitukraine.today/blog/1538/how-to-extend-temporary-protection-in-italy-detailed-instructions-for-ukrainians>

26. VisitUkraine. Temporary protection in Spain: conditions of entry, rights of Ukrainians, social and financial assistance. URL: <https://visitukraine.today/blog/1125/temporary-protection-in-spain-conditions-of-entry-rights-of-ukrainians-social-and-financial-assistance> (дата звернення: 04.06.2024).

27. Yatyshchuk A. “Psychological adaptation of the migrants children affected by the Russian-Ukrainian war”. Public health-social, educational and psychological dimensions: conference proceedings IX International research & training conference, Lublin, 19–21 July 2022. Lublin, 2022. P. 67–68.

28. Young Poles in Times of Dramatic Change: Refugees, Identity and Social Engagement URL: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-report/young-poles-in-times-of-dramatic-change-refugees-identity-and-social-engagement> (дата звернення: 04.06.2024).

29. Блинова О. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. Київ. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2016. 58 с.

30. Міністерство соціальної політики України. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=167122&cat_id=107177.

31. Національний інститут стратегічних досліджень. Вимушений виїзд українців за кордон: як коректно оцінити масштаби? [Електронний ресурс]. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vymushenny-vyyezd-ukrayintsiv-za-kordon-yak-korektno-otsinyty-masshtaby> (Дата звернення: 9 травня 2024 року).

32. Реабілітація внутрішньо переміщених осіб, біженців за межі країни, інших цивільних осіб, постраждалих від російської агресії в Україні. Правові, соціальні, економічні, медичні аспекти особливості організації під час воєнного стану Київ. ВД «Професіонал», 2022. 482 с.

33. Титаренко Т. М. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : прак. посіб. / Кропивницький. нац. академія педагогічних наук України. Кропивницький, 2019. 48 с.

34. Україна очима Німеччини. Образи та сприйняття країни, що змінюється. Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ). ГмбХ, 2023. 34 с.

35. Ятищук А., Бурлак А. Психологічна адаптація дітей переселенців постраждалих від російсько-української війни. Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, Тернопіль, 28–29 квітня 2023. Тернопіль, 2023. С. 157–159.

36. Сайт «Der Deutsche Verband für Gesundheitspflege e.V. (Німецька асоціація охорони здоров'я)». URL: [Deutsche Verband für Gesundheitspflege e.V.](http://www.der-deutsche-verband-fuer-gesundheitspflege.de)

37. Сайт благодійної організації у Німеччині «Aktion Mensch». URL: [Aktion Mensch - Startseite](#)

38. Сайт організації, яка об'єднує різні благодійні та громадські ініціативи «Bundesarbeitsgemeinschaft für Rehabilitation e.V. (BAG Reha)». URL: [BAG Reha](#)

39. Сайт «Caritas in Deutschland». URL: [Caritas in Deutschland - Not sehen und handeln](#)

40. Сайт організації «Stiftung Mitarbeit» URL: [www.mitarbeit.de: Startseite](#)